

Aika matka

Northern
Periphery
Programme

2007–2013

Innovatively investing
in Europe's Northern
Periphery for a sustainable
and prosperous future

European Union
European Regional Development Fund

Aika matka on parin kilometrin pituinen ympäristöpolku, joka kertoo sinulle 12 tarinaa Rantasalmen geologisesta ja kulttuurihistoriasta 1800 miljoonan vuoden takaisista ajoista nykypäiviin. **Aika matka** alkaa luontokeskus Oskarista. Sen varrella on 9 pysäkkiä, jotka on merkitty tolpin. **Aika matka** toivottaa sinut tervetulleeksi kiehtovien tarinoiden maailmaan.

Kulttuurihistoriallisen tarinan merkinä tässä esitteessä on käytetty avaimen kuvaa, kun taas geologisen tarinan tunnus on ikaikainen graniittikivi.

Sisältö

Pysäkki	Tarina	Sivu
1	 Maiseman synty	2
	 Puurakentamisen historiaa ja nykypäivää	2 - 3
2	 Haapaniemen kadettikoulu	3 - 5
	 Tuhansien vuosien tulva	6
3	 Katrillia ja kartanokulttuuria	6 - 8
	 Maankohoamisesta maannälkään	8 - 9
4	 Puiden tulo maisemaan	9
5	 Samppanjaa ja sananjulistusta	10 - 11
6	 Kansanopetusta ja kestikievariperinteitä	11 - 13
7	 Uhanalainen kansallismaisema	13 - 14
8	 Mestauskiveltä kirkonmäelle	14 - 15
9	 Tuhkasta nousee elämä	15 - 16
	Näin tehtiin Aika matka	17
	Reittikartta	19

1. pysäkki: Rantasalmen museo

Maiseman synty

Suomalainen maisema on syntynyt miljardien vuosien kuluessa luonnonmullistusten, jäätiköiden, veden, tuulen ja ihmisen työn tuloksena. Sille ovat ominaisia tuhannet järvet, jylhät kalliot ja tunturit, laajat havumetsät ja karut suot.

Maapallomme ikä on noin 4,6 miljardia eli kokonaan numeroin ilmaistuna 4 600 000 000 vuotta. Maiseman vanhin osa taas on kallioperä, jonka ikä Rantasalmella on noin 1,8 miljardia vuotta. Ymmärtääksemme tällaisia valtavia lukuja meidän on jotenkin kyettävä havainnollistamaan niitä. Kuvitellaanpa, että ihmisen keskimääräinen elinikä 80 vuotta vastaa yhtä millimetripaperin ruutua. Maapallon iästä syntyisi silloin sellainen kaistale millimetripaperia, jolla koko tämän ympäristöpolun voisi päällystää metrin leveydeltä kahteen kertaan! Tämä esimerkki meidän on hyvä palauttaa mieleen aina, kun mietimme ihmisen vastuuta elinympäristöstään ja hänen oikeutustaan tähän ympärillämme avautuvaan maisemaan.

Kallioperä ei tällä paikalla ole näkyvässä, vaan sitä peittää maaperä, joka on meillä syntynyt pääosin viimeisimmän, noin 150 000 - 10 000 vuotta sitten vallinneen Veiksel- jääkauden loppuvaiheessa ja sen jälkeen ja joka kallioperään verrattuna on siten varsin nuori maiseman osa.

Kallioperää peittävän irtaimista maalajeista koostuvan maaperän paksuus on meillä yleisimmin 3 - 4 ja enimmillään jopa yli 100 metriä.

Vaikka kallioperää ei näy, se on kuitenkin kaikkialla jalkojemme alla. Rantasalmen komeita kalliomaisemia voi käydä ihailmassa esimerkiksi Porosalmen geologisella luontopolulla noin 10 kilometrin päässä täältä.

Vuoristomaisemiin verrattuna Suomen kalliot ovat matalia. Meilläkin on kyllä ollut Alppien kaltaisia korkeita poimuvuoristoja, mutta aika ja jäätiköiden kulutus ovat tasoittaneet ne niin, että enää tyvi-osat ovat jäljellä. Viimeisimmän jääkauden arvioidaan esimerkiksi kuluttaneen Suomen kallioperää noin seitsemän metrin verran.

Puurakentamisen historiaa ja nykypäivää

Rantasalmi on puurakentamisen pitäjä. Sen nimi tunnetaan tänäkin päivänä varmasti parhaiten Rantasalmi Oy:n valmistamista hirsihuiviloista ja -saunoista. Tässä Rantasalmen museon pihalla edessämme on kuitenkin esimerkki 200 vuotta vanhemmasta puutalosta. Museon päärakennus on siirretty tälle paikalle Konttilan tilalta 1960-luvulla. Se on toiminut ensimmäiset 100 vuottaan savupiirtinä. Savupiipun se sai katolleen 1900-luvun alussa.

Puurakentaminen ei aina ole ollut helppoa edes Rantasalmella. 1700-luvulla taistelu elannon hankkimiseksi oli niin kovaa, että pitäjän metsät kaskettiin suurelta osin. Kun Kolkon-taipaleella paloi 1740-luvulla riihi, suurtilallinen ei löytänyt omasta metsästään hirsii uuden riihen rakentamiseen. Kunnan metsää oli lähinnä Haukiveden saarissa ja pitäjän pohjoisosissa, nykyisen Heinäveden alueella, minne myös sahateollisuus keskittyi, kun kauppa Suomen Venäjään liittämisen jälkeen vilkastui.

Pienempiin puutöihin toki raaka-ainetta riitti. Vuonna 1801 Suomen Talousseura antoi kunniapalkintonsa Pesosen veljeksille, jotka lisäelannon hankkimiseksi maatilallaan eläville neljälle perheelle tekivät puutöitä: kaappeja, arkuja, ikkunankehyksiä, rekiä ja kärryjä. Osasivatpa he kullatakin herrasväelle tekemänsä kaapit. Pesosten perinne elää edelleen Rantasalmella, sillä yksi pitäjän suurimmista työnantajista on liimalevyjä ja paneeleita valmistava Parlatuote Oy.

Metsästä saatiin rakennustarpeet myös pitäjän lukuisiin kartanoihin, joista monet edustavat suomalaista puuarkkitehtuuria parhaimmillaan. Asenteissa puurakentamista kohtaan on kuitenkin ollut jo pitkään toivomisen varaa. Kun vuonna 1740 rakennettu vanha puukirkko alkoi rapistua, oltiin jo 1820-luvulla sitä mieltä, että sen tilalle pitää saada kivikirkko. Sanottiin, ettei kivistä rakentaminen tulisi edes kalliimmaksi, kun talolliset joutuisivat hirsimetsien puutteessaan kuitenkin ostamaan hirsiosuutensa muualta ja vielä maksamaan kalliit kuljetuskustannukset. Kirkon rakentamista viivytettiin vielä 80 vuotta, mutta tiilestähän se sitten tehtiin - ja vanha puukirkko purettiin. Ja kivistä rakennettiin myös Rauanveden rannalle mahtava kunnalliskoti, joka nykyisin toimii Hotelli Ruusuhovina.

Monia kauniita puurakennuksia on ehditty menneinä vuosikymmeninä purkaa. Nyt pitäjä haluaa vaalia vanhoja puurakentamisen perinteitään panostamalla korjausrakentamiseen. Kesällä 2009 aloitti kirkonkylässä toimintansa vanhojen rakennusten varaosapankki.

2. pysäkki: Kadettipuisto

Haapaniemen kadettikoulu

Elias Lönnrot vaelsi 26-vuotiaana kesällä 1828 keräämässä runoja Hämeessä, Savossa ja Karjalassa. Toukokuun 30. päivänä hän kirjoitti päiväkirjaansa:

"Perjantaina saavuin Juvalta Rantasalmen pappilaan, jossa tapasin taas vanhan tuttuni apupappi Siljanderin, rovasti ja ritari Cleven kappalaisen. Sunnuntaina minulla oli tilaisuus nähdä rahvasta juhla-asuissaan. Olin jo ennakolta kuullut kerrottavan, että Rantasalmen rahvas on sivistyneintä Savossa, ja siksi halusin nähdä sitä kirkkovaatteissaan. Miehet kulkivat pitkissä harmaissa paimennutuissaan, osin lyhyissä takeissaan. Myöskään naisilla ei ollut erityisiä koristeita. Takit olivat kuitenkin leikkaukseltaan tyylikkäämpiä ja niiden liepeet lyhyempiä kuin mitä olin muualla nähnyt. Myös eräs ruumissaatto kiinnitti huomiotani. Kaikki kantajat olivat pukeutuneet valkoisiin paimennuttuihin, jotka oli vyötetty. En voi kieltää, että saatto vaikutti kauniimmalta kuin mitä olin nähnyt Hämeessä ja Uudellamaalla, missä kantajat ovat pukeutuneet mustiin."

Lönnrot päättää päiväkirjamerkintänsä:

"Harvassa paikassa olen viihtynyt niin kuin Rantasalmen pappilassa. Jo lyhyessä täällä viettämässäni ajassa tunsin paikan ikään kuin kodikseni. Jotkut ihmiset kiintyvät lyhyenkin tuttavuuden jälkeen toisiin niin, etteivät rauhallisin mielin voi odottaa eron hetkeä. Ruustina Cleven yksinkertainen, konstailematon taito samoin kuin rovastin vakaan ystävällinen kohtelu saavat minut pitkään muistamaan Rantasalmella viettämäni viikon."

Mistä syntyi Rantasalmen maine pitäjänä, jossa rahvaskin oli sivistyneempää kuin muualla Savossa? Tähän kysymykseen saat matkan varrella vastauksia näistä kulttuurihistoriallisista tarinoista.

Nimi Kadettipuisto viittaa Rantasalmen historian ja kulttuurin merkittävimpään vaikuttajaan, Haapaniemen kadettikouluun. Se ei sijainnut täällä kirkonkylässä, vaan ilmeisesti koulun perustaja Georg Magnus - suomennettuna Yrjö Maunu - Sprengtporten uskoi nuorten aatelistoikien kehittyvän suotuisammin etäällä keskustan viettelyksistä ja sijoitti koulun Haapaniemeen, joka sijaitsee täältä noin 15 kilometriä Joroisten suuntaan. Haapaniemi oli koko Ruotsin valtakunnan ensimmäinen maavoimien kadettikoulu. Se aloitti toimintansa toukokuun alussa 1781. Monien vaiheiden jälkeen kadettikoulun rakennus paloi maaliskuun 26. päivänä 1818, ja vaikka toiminnan suunniteltiin jatkuvan Rantasalmella, uusi kadettikoulu päätettiin rakentaa Haminaan, lähemmäs Pietaria.

Haapaniemessä koulutettiin 37 vuoden aikana Ruotsin ja Venäjän armeijoille 210 upseeria, ja Suomen sodan upseereista 130 oli saanut koulutuksensa Rantasalmella. Koulun valvojat, opettajat ja oppilaat toivat paikkakunnalle ja lähipitäjiin Joroisiin ja Juvalle paitsi aristokraattisia myös kansainvälisiä vaikutteita. Mutta jo ennen kadettikoulun perustamista Rantasalmi oli merkittävä paikkakunta. Sen alue oli paljon nykyistä laajempi, ja siellä asui vuonna 1780 liki 10 000 ihmistä, kun esimerkiksi runsaat 200 vuotta aikaisemmin perustettu Helsinki oli tuolloin vielä pelkkä kyläpahanen sen rinnalla. Rantasalmi lieneekin ollut tuohon aikaan Turun jälkeen Suomen tiheimmin asuttuja paikkakuntia.

Pitäjän koko ja väkimäärä tuskin olivat kuitenkaan riittävä syy siihen, että valtakunnan ensimmäinen kadettikoulu päätettiin perustaa juuri Rantasalmelle. Sprengtporten itse asui Brahenlinnassa Ristiinassa, missä hän jo antoi opetusta sotilasuraa suunnitteleville pojille, ja hänen komentamansa Savon Jääkärirykmentin harjoituspaikoista Mikkeli oli Rantasalmea tärkeämpi.

Yksi Rantasalmen valinnan tärkeimmistä syistä käy selväksi, kun katselee Kadettipuistosta Rauanveden selälle. Turun rauha 1743 vei Venäjän puolelle Savonlinnan, jonne tästä ajaisi nopealla veneellä runsaassa puolessa tunnissa. Se myös jakoi Rantasalmen kahden valtakunnan alueeksi. Raja kulki tästä noin 10 kilometrin päässä. Se vilkastutti pitäjän elämää monin tavoin: monet Savonlinnan kauppiat muuttivat liikkeensä tänne, ja Rantasalmella oli tullikamari. Rantasalmen seurakunta sen sijaan toimi ongelmitta kahden valtakunnan alueella, kun Venäjän puolelta pitäjää tavattiin soutaa tänne jumalanpalveluksiin, häihin ja hautajaisiin ikään kuin rajaa ei olisi ollutkaan.

Kadettikoulun sijoittamisella tänne haluttiin epäilemättä vahvistaa Ruotsin valtakunnan itäistä rajaa, vaikka monet arvelivatkin venäläisten sodan syttyessä ensimmäisenä valtaavan koulun juuri, kun sitä eniten tarvittaisiin. Näin ei Suomen sodassa suinkaan käynyt, vaan venäläiset tunnustivat Haapaneimen neutraaliksi alueeksi.

Toinen merkittävä tekijä kadettikoulun paikan valinnassa olivat varmasti Rantasalmen ja Joroisten monet aateliskartanot: näissä pitäjissä oli selvästi enemmän aateliskartanoita ja upseerien puustelleja kuin muualla Savossa, ja kadettikoulun toiminnan alkuvaiheessa oppilaiden edellytettiin tulevan aatelissuvuista. Haapaneimen kadettikoulu vahvisti näin jo ennestään vahvaa aateliskulttuuria Rantasalmella.

Kadettikoulun historiaan kuuluu kolme merkkihenkilöä, jotka kaikki ovat saaneet puistoon oman nimikkopolkunsa. Georg Magnus Sprengtporten oli siis kadettikoulun perustaja, mutta hän ei koskaan ennättänyt sen johtajaksi. Hän oli ollut nostamassa Kustaa III:n Ruotsin kuninkaaksi, mutta kun välit kuninkaaseen kiristyivät 1770-luvulla, Sprengtporten lähetettiin Savon erämaahan johtamaan Savon Jääkärirykmenttiä. Kun kuningas antoi Sprengtportenille vuonna 1779 luvan kadettikoulun perustamiseen, tämä oli itse jo siirtynyt ulkomaille ja päätyi lopulta Venäjän palvelukseen keisarinna Katariina II:n kutsusta. Hän toimi venäläisten joukkojen päästrategina Kustaan sodassa vuonna 1789. Sota merkitsi hänelle lopullista välirikkoa Ruotsin kanssa, ja vuonna 1790 Turun hovioikeus tuomitsi hänet poissaolevana kuolemaan maanpetturuudesta. Suomen sodan jälkeen Aleksanteri I nimitti hänet Suomen ensimmäiseksi kenraalikuvernööriksi.

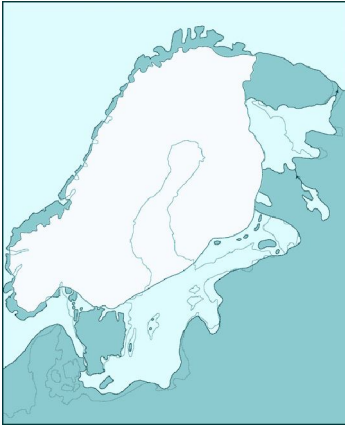
Samuel Mölleristä, jota Sprengtporten oli Brahenlinnassa kouluttanut topografian taidoissa, tuli näin kadettikoulun johtaja ja avarakatseisen pedagogisen näkemyksensä ansiosta suomalaisen upseerikoulutuksen uranuurtaja. Hänelle oli tärkeää, että sotataitojen omaksumisen lisäksi oppilaat myös saivat laajan yleissivistyksen. Koulun oppiaineisiin sisältyi näin myös teologiaa, moraalioppia, historiaa, maantiedettä ja etenkin ranskan ja suomen mutta myös saksan ja venäjän opetusta. Möller korosti teatterin ja näytteleminen merkitystä. Niinpä paitsi kadettikoulun myös monen lähiseudun kartanon ullakolle rakennettiin teatteritilat. Kurinpito koulussa oli kannustavaa ja rangaistuksia välttävää, ja kurin valvonnasta vastasivat oppilaat pikemminkin kuin opettajat. Möller vetäytyi eläkkeelle vuonna 1799, mutta palasi Suomen sodan jälkeen koulun opetusupseeriksi Otto Carl von Fieandt in alaisuuteen.

Otto Carl von Fieandt, jota ei siis pidä sotkea Vänrikki Stoolin tarinoiden Otto Henrik von Fieandt in, tuli Haapaneimen topografikunnan ja sitten kadettikoulun johtajaksi Suomen sodan jälkeen. Tilanne oli erikoinen: kadettikoulu oli kasvattanut upseereita Ruotsin armeijalle, mutta nyt kuuluttiin Venäjään ja suomalaiset sotajoukot oli hajotettu. Mikä olisi siis näissä oloissa koulun tehtävä? Von Fieandt keksi ratkaisuksi karttojen tekemisen, josta koululla oli jo entuudestaan pitkä kokemus. Vuonna 1816 Haapaneimessa alettiin jälleen kouluttaa upseereita, nyt tsaarin armeijalle, mutta tulipalo päätti tämän viimeisen kukoistuskauden jo kahden vuoden kuluttua.

Tuhansien vuosien tulva

Mannerjäätikkö alkoi vetäytyä nykyisen Suomen alueelta noin 13 000 vuotta sitten. Jäätikön sulamisvedet, niiden kuljettamat maa-ainekset ja maankohoaminen jääkauden jälkeen aiheuttivat dramaattisia vedenpinnan korkeuden vaihteluja Saimaan vesistössä, johon tämä Pieni Rauanvesikin kuuluu.

Baltian jääjärvi

Yoldiameri

12 000 vuotta sitten Saimaan allas oli osa jäätikön patoamaa makeavetistä Baltian jääjärveä, joka laski valtameren Tanskan salmien kautta ja jonka vedenpinta oli noin 30 metriä nykyistä Saimaan pintaa korkeammalla. Tänne näkyvä Rantasalmen kirkko olisi tuolloin ollut veden vallassa noin viiden metrin korkeudelle asti.

Baltian jääjärven vaihe päättyi ja syntyi Yoldiameri, kun jäätikön vetäytyessä Keski-Ruotsiin Vättern-järven länsipuolelle avautui 11 590 vuotta sitten Närken salmi, jonka kautta Baltian jääjärven vedet pääsivät purkautumaan valtameriin.

Vedenpinta laski lyhyessä ajassa runsaat 10 metriä nykyisen Saimaan pinnan alapuolelle.

Ensimmäisen Salpausselän syntymisen ja maankohoamisen myötä Saimaa alkoi vähitellen kuroutua irti Yoldiamerestä itsenäiseksi jääjärveksi noin 11 000 vuotta sitten. Ensimmäisenä omaksi vesistöksi erkani eteläisen Saimaan alue Savonlinnan kohdalta. Sen vedenpinta oli tuolloin noin 20 metriä nykyistä alempana.

Pian Saimaan vedenpinta alkoi kohota, ja nousua jatkui aina siihen saakka, kunnes vesistön nykyinen lasku-uoma Vuoksi syntyi noin 5 700 vuotta sitten. Juuri ennen Vuoksen puhkeamista vedenpinta oli Rantasalmen seudulla noin 18 metriä nykyistä korkeammalla, eli vesi ulottui noin viisi metriä museon pihassa olevan tuulimyllyn katonharjan yläpuolelle. Tämän jälkeen alkoi vedenpinnan vähitellen hidastunut lasku nykyiselle tasolle.

Saimaan vuosituhantisen tulvan syynä oli se, että maankohoaminen oli järvaltaan pohjois-päässä nopeampaa kuin etelässä, koska jää oli vetäytynyt sieltä myöhemmin. Tästä seurasi, että Saimaan alueen maankuori alkoi vähitellen kallistua ja vesi tulvia luoteesta kaakkoon. Tulva puhkaisi Saimaan eteläpään jo ennen Vuoksen syntyä kaksi lasku-uomaa, joita pitkin Saimaa purki vesiään Kymijoen kautta Suomenlahteen.

3. pysäkki: Pappilanjoen suu

Katrillia ja kartanokulttuuria

Ruotsin kuningas Kustaa III oli tyytymätön Turun rauhan rajoihin ja aloitti sodan Venäjää vastaan vuonna 1788. Tämä ns. Kustaan sota ei ollut menestyksellinen: Värälän rauhassa rajalinjaa ei muutettu, ja Rantasalmikin pysyi siten jakautuneena kahden valtakuntaan kesken. Parkumäen taistelussa vuonna 1789 Ruotsin armeija - tai pikemmin sen suomalaiset joukot - saavutti kuitenkin voiton venäläisistä. Voitto Parkumäellä, joka sijaitsee täältä kat-

soen noin 15 kilometriä Savonlinnan suuntaan, oli merkittävä, sillä Ruotsin armeija ei sitten Kaarle XII:n loiston päivien ollut saanut voitoilla ylpeillä. Niinpä kuningas määräsi valtakunnan kaikkiin kirkkoihin kiitosmessun Parkumäen voiton kunniaksi.

Gustaf

Seuraavana vuonna kuningas vieraili Rantasalmella ja yöpyi tällä paikalla sijainneessa vanhassa pappilassa. Tais-
telupaikalla hän ei voinut käydä, koska Parkumäki oli jäl-
leen jäänyt Venäjän puolelle rajaa. Niinpä hän tyytyi tar-
kastamaan Säämingissä vielä koolla olleen Savon Jääkäri-
rykmentin. Myöskään Haapaniemessä kuningas ei vierail-
lut, koska kadettikoulun toiminta oli sodan takia vielä kes-
keytyksissä. Sen sijaan Rantasalmen vallasväelle vierailu
oli merkittävä tapahtuma: kuningasta oltiin jo pitäjän rajalla
vastassa ja häntä saateltiin Juvalle asti.

Varmasti tätäkin suurenmoisempi oli Kustaa III:n pojan
Kustaa IV Adolfin ja kuningatar Dorotea Wilhelminan vie-
railu Rantasalmella heinäkuussa 1802. Heillä oli mukanaan
suuri seurue kokkeineen ja sokerileipureineen, eivätkä he
selvästikään luottaneet matkustusmukavuuteen Suomessa,
koska sängytkin kuljetettiin mukana 236 kyytihevosen vetä-

mässä kuormastossa. Kuninkaan pääkohde oli tällä kertaa Haapaniemen kadettikoulu, jos-
sa hän valvoi kevätkatselmuksen ja jakoi erilaisia huomionosoituksia.

Nämä vierailut toivat epäilemättä uutta loistoa Rantasalmen aateliskartanoiden ja upseeri-
puustellien elämään. Kustavilaisena aikana pitäjän johtavia sukuja olivat Harnskiöld, Hein-
tzius, Eschner, Pontán, Pistolekors, Tigerstedt, Brunow, Kyander, Aminoff, Harlin ja Ehrn-
rooth. Kartanoiden tilukset olivat laajoja: vuonna 1804 Rantasalmella oli 167 torpparia, kun
esimerkiksi Mikkelissä torppareita oli vain 122. Torppareiden elämä Rantasalmella oli il-
meisesti siedettävää, sillä taksvärkkivelvollisuus oli vain 11 torpalla, kun Mikkelissä käy-
tännössä kaikki torpat joutuivat tekemään taksvärkkiä.

Elämä kartanoissa, vaikkapa kirkonkylää vastapäätä Pienen Rauanveden toisella rannalla
sijaitsevassa Pistolekors-suvun Pyyvilässä, sujui yhtäältä työn ja toisaalta vilkkaan seura-
elämän merkeissä. Tähän toivat lisäväriä Haapaniemen kadettikoulun opettajat ja siellä
opiskelleet aatelisnuorukaiset. Kun monet opettajat viettivät loma-aikansa Tukholmassa,
jotkut jopa kuninkaan hovissa, hienot tavat levisivät Rantasalmelle yhtä nopeasti kuin Tur-
kuun tai Porvooseen. Juuri tästä juontaa juurensa Lönnrotin mainitsema rahvaankin muuta
Savoja korkeampi sivistystaso - ja joidenkin mielestä myös rantasalmelaisten koppavuus,
josta ei kyllä tänä päivänä ole enää mitään jäljellä.

Kartanoiden seuraelämän aikalaiskuvauksia on enemmän Joroisista, joka on myöntänyt it-
selleen Savon Pariisin tai pikku-Pariisin arvon. Totta onkin, että Haapaniemestä pääsi kirk-
kaiden jäiden aikaan kätevästi luistelemaan Joroisten kartanoiden tyttäriä tapaamaan. Mut-
ta ei ole epäilystäkään, että seuraelämä oli vilkasta Rantasalmen siinä kuin Joroistenkin
kartanoissa. Ja tehtiinpä Pyyvilänkin ullakolle tilat kadettien teatteriesityksiä varten.

Kustavilaisen ajan seuraelämään ja tapakulttuuriin kuuluivat moninaiset ruokalajit, loput-
tomat maljat ja ryypyt, kortinpeluu, ja ennen kaikkea tanssi, jota harjoitettiin päivin ja illoin,
pidoissa kuin pidoissa.

Rantasalmelle kuuluu kunnia siitä, että ensimmäinen tieto valssin tanssimisesta Suomessa
tulee täältä jouluaattoillalta 1800. Matka valssin kotikaupungista Wienistä Rantasalmelle ei
kestänyt kauan, ja ehkä Rantasalmea voisikin näin kutsua Savon Wieniksi.

Tiedosta saamme kiittää 14-vuotiaan elimäkeläisneitosen Jacobina Munsterhielmin päiväkirjaa. Jacobinan perhe lähti Elimäeltä Tavastbyn kartanostaan viettämään joulua Rantasalmelle Leislahden kartanoon, joka sijaitsee parin kilometrin päässä tästä paikasta. Kartanoa emännöi Jacobinan täti, saman vuoden tammikuussa kuolleen kenraalimajuri Adolf Aminoffin leski Ulrika. Neljän päivän matkanteon jälkeen tultiin aatonaattona perille

Aattoilta vietettiin Leislahdessa leikkien ja tanssien: katrillia ja joitakin valsseja, kirjoittaa Jacobina, joka oli saanut vuotta aiemmin, siis 13-vuotiaana, luvan tanssia, kun taas Elimäellä oli tanssittu vain katrillia, menuettia ja polskaa.

Joulupäivänä käytiin toki kirkossa, mutta sitten alkoi pitojen ja kutsujen sarja. Leislahdessa järjestettiin joululounas ja uudenvuoden vastaanotto runsaalle vierasjoukolle, ja vierailta käytiin ainakin Kupialan, Rouhialan ja Pyyvilän kartanoissa. Päiväkirjansa säilyneessä osassa Jacobina

kertoo vielä, että kaikkialla tanssittiin, vaikka valssia ei jouluaaton jälkeen enää mainitakaan. Pyyvilässä tanssi jatkui aamukolmeen asti. Jacobina luettelee parhaan kykynsä mukaan kutsuille osallistuneita vieraita: paikallisten aatelisten lisäksi mukana oli ainakin Haapaniemen opettajia ja kadetteja. Paikkakunnalle saapui myös Vänrikki Stoolin tarinoiden Otto Henrik von Fieandt, joka Leislahdessa tammikuun 4. päivänä kosi Jacobinan perheen matkassa ollutta serkkua Ulla Rehbinderiä ja sai kosintaansa myöntävän vastauksen.

Maankohoamisesta maannälkään

Tässä Pappilanjoen suulla, missä Rantasalmen vanha tulipalossa tuhoutunut pappila sijaitsee, on hyvä pohtia, miten järvi- ja jokimaisemat ovat aikojen saatossa muuttuneet ja mikä näitä muutoksia on aiheuttanut. Pappilanjoki on osa vesireittiä, joka alkaa Haapaselältä ja kulkee Kosulanlammen sekä Pienen ja Suuren Rauanveden kautta Haukivedelle. Vielä muutama vuosi sitten joki oli pahasti umpeenkasvanut, mutta nyt se on kunnostettu veneilyyn ja erityisesti melontaan sopivaksi.

Vedenpinnan vaihtelut nykyisen Saimaan altaan alueella ovat Veiksel-jääkauden loppuilla ja sen jälkeen olleet dramaattisia, kuten edellä on kerrottu. Kaikkiaan vaihteluväli on 12 000 vuoden takaisista ajoista nykypäiviin ollut yli 50 metriä.

Parin viime vuosisadan aikana rantoja on siirretty muun muassa ihmisen maannälkä. Uutta viljelyyn sopivaa maata on hankittu kuivaamalla soita ja laskemalla järvien vedenpintaa laskujokia perkaamalla tai uusia lasku-uomia kaivamalla. Järvenlaskut olivat Suomessa melko yleisiä 1700-luvun alusta 1900-luvun puoliväliin. Tavallisesti järven pintaa laskettiin metrin pari, mutta joskus niin, että koko järvi hävisi. Aina eivät järvenlaskut ole onnistuneet. Höytiäisen lasku vuonna 1859 riistäytyi käsistä niin, että vedenpinta aleni lähes 10 metriä.

Umpeenkasvu, joka uhkaa tällaisia Pappilanjoen kaltaisia matalia ja hitaasti virtaavia vesisiä, voi johtua monesta syystä. Yksi näistä on järvenlasku, joka meidän aikanamme on kui-

tenkin tuiki harvinaista. Tavallisesti syntipukkia etsitään maataloudesta ja peltoviljelyyn käytettävistä lannoitteista, jotka vesistöihin joutuessaan aiheuttavat rehevöitymistä. Usein unohdetaan, että ilmiöön on myös täysin luonnollinen syy, johon ihminen ei voi mitenkään vaikuttaa, nimittäin maankohoaminen.

Suomen rantaviiva jääkauden jälkeen

Maankohoamisen alku ja juuri on jo moneen kertaan mainittu Veiksel-jääkausi. Sen aikana jopa kilometrien vahvuisen mannerjäätikön valtava massa painoi maankuorta kuopalle. Kun jäätikkö sitten oli vetäytynyt, maankuori rupesi hitaasti oikenemaan. Tämä maankohoaminen jatkuu meillä edelleen. Se on suurimmillaan siellä, mistä jäätikkö on vetäytynyt myöhemmin. Niinpä maa kohoaa Oulun-Kemin seudulla noin 8 mm ja täällä Rantasalmella noin 3,5 mm vuodessa.

Kun vanhat ihmiset Rantasalmella siis muistelevat, että jostain umpeutuneesta kapeikosta pääsi vielä 50-luvulla soutuveneellä, on hyvä pitää mielessä, että maakin on tuosta ajasta nykypäiviin kohonnut lähes 20 cm. Maankohoaminen kasvattaa Suomen pinta-alaa vuodessa noin seitsemän neliökilometriä. On myös arvioitu, että maankohoamisesta johtuen Merenkurkkuun syntyy Suomen ja Ruotsin välille maakannas noin 2000 vuoden kuluessa.

4. pysäkki: Kinnulanmäki

Puiden tulo maisemaan

Kasvillisuus on maiseman nuorin osa. Ensimmäiset ruohokasvit ilmestyivät näillä seuduilla maisemaan noin 9900 vuotta sitten sitä mukaa kuin maa alkoi paljastua vetäytyvän jäätikön jäljiltä. Puista ensimmäinen tulokas oli koivu, jonka kukoistuskausi oli 9500 - 9000 vuotta sitten. Se levisi nopeasti niin, että jo muutaman sadan vuoden ruhostovaiheen jälkeen jään alta paljastunut uusi kasvualusta peittyi koivumetsiin, jotka alussa olivat nykyisten tunturikoivikoiden kaltaisia.

Mänty ilmestyi valoisille kalliorinteille noin 9000 vuotta sitten. Aikojen saatossa suuria aikhipetäjiä kaatui veteen, missä osa niistä on säilynyt hapettomissa oloissa nykypäiviin. Porosalmella noin 10 kilometrin päässä täältä näitä hakopuita on nostettu lammen pohjasta ja käytetty lomamökkien rakennusaineena. Vanhimmat niistä ovat radiohiiliajoituksen mukaan yli 8000 vuoden ikäisiä.

Jäätikön vetäytymistä seurannut lämpeneminen saavutti huippunsa 8000 - 5000 vuotta sitten. Ilmasto muuttui selvästi nykyistä lämpimmäksi, mikä loi otolliset kasvuolosuhteet jaloille lehtipuille. Pähkinäpensas, jalava ja lehmus olivat yleisiä, ja kasvoipa siellä täällä jokunen tammi ja saarnikin.

Noin 5000 vuotta sitten ilmasto alkoi jälleen viiletä. Jalot lehtipuut katosivat, ja kuusi levisi kilpailemaan niukasta elintilasta koivun ja männyn kanssa. Tuossa kilvassa kuusi onkin menestynyt hyvin. Moreenimailla ja kosteissa painanteissa se vähitellen valtaa kaiken kasvualan ja syrjäyttää muut puulajit. Vain avohakkuu ja tulipalo antavat koivulle ja männylle tilaisuuden palata muutaman puusukupolven ajaksi entisten kasvupaikkojensa valtalajiksi.

5. pysäkki: Pappilanmäki

Samppanjaa ja sananjulistusta

Pappilanjoen suulla sijainnut vanha pappila paloi 1801 ja uusi päätettiin rakentaa tänne Myllyharjulle. Mäen päällä kohoava rakennus on järjestyksessään toinen, ja se valmistui arkkitehti Georg Wileniuksen piirustusten pohjalta vuonna 1870. Niin mahtavia kuin aate-liskartanoiden herrat olivatkin, todellinen valta oli pitäjässä kirkkoherralla. Aina 1860-luvulle asti kirkkoherra oli myös kunnanjohtaja eli toimi pitäjäkokouksen puheenjohtajana. Ruus-tinna puolestaan hoiti yhdessä lukkarin kanssa usein myös kunnanlääkärin tehtäviä. Rantasalmi tosin oli edelläkävijä myös terveydenhoidossa, sillä piirilääkäri asui 1770-luvulta alkaen Rantasalmella, josta hän kylläkin Venäjän vallan alettua muutti Savonlinnaan.

Lönnotin ylistämä Joakim Adolf Cleve toimi Rantasalmen kirkkoherrana 1816 - 1833. Seurakunta oli suuri ja pappilan ja kirkkoher-ran vauraus sen mukainen. Vuodelta 1830 on tiedot Savon pappiloiden palvelusväestä, ja niiden mukaan Rantasalmi oli ykkönen: Clevellä oli palveluksessaan taloudenhoitaja, renkivouti, neljä renkiä ja kahdeksan piikaa. Tällainen palvelusväki oli varmaan tarpeen, sillä hengellisen elämän johtamisen rinnalla pappilassa vietettiin vilkasta seuraelämää.

Esimerkkinä pappiloiden seuraelämästä mainittakoon vuonna 1820 vietetyt Rantasalmen naapuripitäjän Juvan kirkkoherran tyttären häät, joista morsiamen veli, Savon kulttuurivai-kuttajaksi noussut Karl August Gottlund kertoo päiväkirjassaan näin: Pitkän vihkimistoimi-tuksen jälkeen siirryttiin pappilaan, jossa pidettiin puheita ja juotiin maljoja. Sen jälkeen syötiin 18 ruokalajin illallinen, ja jokaisen ruokalajin välissä tyhjennettiin maljoja. Sitten alkoivat tanssit, jotka jatkuivat aamukolmeen. Seuraavana päivänä syötiin ja tanssittiin aa-mukolmeen. Sitten oli lauantai, mutta kun yritettiin jatkaa, kaikkien jalat olivat niin kipeät, ettei karkeloinnista tullut mitään. Mutta sunnuntaina taas jatkettiin, tosin vain aamukah-teen. Ja keskiviikkona pidettiin vielä kestit alustalaisille, joita oli 90 henkeä. Näin siis pap-pilassa!

Ei siis ihme, että kustavilaisen ajan iloinen meno, josta papitkaan eivät jääneet osattomiksi, sai 1820-luvulta alkaen vastavoimakseen herännäisyyden myös täällä Savossa ja eritoten Paavo Ruotsalaisen mailla Pohjois-Savossa. Jo Clevellä oli suhde herännäisyyteen, mutta Rantasalmen tunnetuin kirkkoherra Johan Fredrik Bergh kuului 1800-luvun herännäisliik-keen johtaviin miehiin.

Bergh tunnetaan Suomen pyhäkoululaitoksen isänä. Sunnuntai-iltaisain kokoonnuttiin pitä-jäntupaan lukemaan ja laulamaan virsiä, sillä *"lapset on aikaisin opetettava tuntemaan Ju-malan pyhää sanaa ja heissä on herätettävä, elätettävä ja ylläpidettävä rakkautta siihen, sillä ainoastaan totinen ja elävä kristinusko voi vastustaa paha."*

Bergh toimi Rantasalmen kirkkoherrana 1857 - 1866. Hän oli voimallinen saarnamies ja sielunhoitaja. Saarnoissaan hän hyökkäsi juoppoutta ja kaikenlaista irstautta vastaa, ja myös kortinpeluu ja tanssi olivat Berghin mukaan itse paholaisesta lähtöisin. Pappilassa päivä alkoi ja päättyi virsilaululla ja polvirukouksilla. Tästä huolimatta Berghia voidaan pi-tää herätysliikkeen piirissä sovinnollisena ja avarakatseisena, suuntariitojen yläpuolelle

nousevana henkilönä, jolle sittenkin rakkauden sanoma oli tärkein. Kuolinsunnuntainsa aamuna hän täällä pappilassa kehotti apulaistaan: *”Vie seurakuntalaisille terveiset, että niin on Jumala maailmaa rakastanut, että Hän antoi ainoan Poikansa, jotta kukaan, joka Häneen uskoo, ei hukkuisi. Sano heille nuo sanat.”*

Berghin vaikutus jatkui Suomessa vielä pitkään hänen kuolemansa jälkeen: 1800-luvun lopun myydyimpiä kirjoja Suomessa oli Berghin Postilla, joka koostui hänen puheistaan ja saarnoistaan ja jonka menekki pelasti aloittelevan kustannusyhtiö Weilin + Göösin taloudelliselta perikadolta.

Berghin kaltainen voimallinen, mutta sovitteleva herännäisjohtaja oli varmaankin eduksi Rantasalmen henkiselle elämälle, jossa ankarat ääriilikkeet eivät koskaan saaneet jalansijaa. Tähän vaikutti myös Berghin seuraaja Johan Kristian Lampén, joka oli ollut Runebergin oppilaana Porvoossa ja jolle herännäisyys jäi vieraaksi. Virsien rinnalle tähän uuteen, Lampénin rakennuttamaan pappilaan palasivat Bellmanin laulut, ja kahdeksanlapsinen perhe vietti vilkasta elämää. Tyttäret toivoivat kovasti myös tanssin palaavan pappilaan, ja hopeahääpäivän juhlissaan isä lopulta antoi-kin periksi. Pappilan lapsista Ernst Iso-Keisari Lampén loi merkittävän uran lehtimiehenä ja kirjailijana ja on paljon kuvannut lapsuutensa Rantasalmen elämää.

Johan Kristian Lampén vaikutti Rantasalmelta käsin myös tuomiokapitulin asessorina ja pappissäädyn valtiopäivämiehenä. Kun kirkkoherra oli pitkiä aikoja poissa seurakuntalaisensa parista, hänelle tarvittiin sijaisia. Näistä yksi oli Juho Saarinen, jonka vaimo Selma synnytti 20. elokuuta 1873 pappilan nurkkakamarissa pojan, joka ristittiin Gabriel Elieliksi. Eliel Saarisen lapsuus täällä Pappilanmäellä jäi tosin lyhyeksi, kun hänen isänsä kahden vuoden kuluttua päätti lähteä papiksi Inkerinmaalle.

Rantasalmen pappila palveli vielä 1990-luvun puoliväliin saakka kirkkoherran ja kappalaisen asuntona, minkä jälkeen se on ollut yksityiskoti.

6. pysäkki: Jumikkalan kartano

Kansanopetusta ja kestikievariperinteitä

Jumikkala on halki vuosisatain ollut Rantasalmen kirkonkylän merkittävin tila. Sen nimi juontaa juurensa Jumikaisen suvusta, josta vanhin kirjallinen tieto koskee talonpoika Olof Jumikaista ja on peräisin Johan Habermanin pien-Savon maantarkastusluettelosta 1620-luvulta. Jumikkalasta tuli 1660-luvulla myös sotilasvirkatalo, kapteenin ja myöhemmin Karjalan rakuunoiden luutnantin puustelli. Koska se sijaitsi kirkon vieressä ja joukot kokoontuivat kirkolle harjoituksiin ja kirkkoparaatiin, Jumikkalan puustellista muodostui varmasti myös upseerien kokoontumispaikka.

Jumikkalan uusi aika alkoi 1743 solmitun Turun rauhan jälkeen. Kaakkois-Suomen joutuminen Venäjälle nosti Rantasalmen itäisen Suomen opilliseksi keskuksiksi. Ensin siirrettiin 1744 Savonlinnan pedagogio eli alkeisoppilaitos Rantasalmelle, mutta se ei rehtori Winterin ponnisteluista huolimatta saanut täällä tuulta siipiensä alle. Muutamaa vuotta myöhemmin päätettiin myös Lappeenrannan triviaalikoulu siirtää Rantasalmelle. Koulu aloitti toi-

Suomen kenties tunnetuin arkkitehti Eliel Saarinen syntyi Rantasalmen pappilassa 1873

mintansa vuonna 1749 käräjätalossa. Kolme vuotta myöhemmin sille valmistui oma talo tänne Jumikkalan päärakennuksen viereen. Pedagogion rehtori Winter nimitettiin triviaalikoulun ensimmäiseksi rehtoriksi, ja vähitellen pedagogion toiminta sammui.

Helppoa ei ollut triviaalikoulunkaan alkutaival, sillä Rantasalmelta ei tahtonut löytyä tarpeeksi majoitusta koulun oppilaille ja opettajille. Kun oppilaiden asuntola vihdoin valmistui vuonna 1771, opettajienkin oli pakko muuttaa siihen. Pitäjäläisiä koulussa harmitti se, että opettajilla oli oikeus kerätä palkkoihin tietyiltä kruunun- ja verotiloilta. Vaikeuksista huolimatta Rantasalmen triviaalikoulu menestyi hyvin. Sen kerrotaan lähettäneen enemmän oppilaitaan kymnaasiin ja sitä kautta pappisuralle kuin Porvoon hiippakunnan muiden koulujen yhteensä.

Triviaalikoulu oli neliluokkainen, ja sen opetuskielenä oli ruotsi. Opettajakuntaan kuuluivat rehtori, konrehtori ja kaksi kollegaa. Koulunkäynnin aluksi oli tietenkin opittava kirjoittamaan kauniilla käsialalla, mutta pian oppilaat jo siirtyivät latinan, kreikan, jumaluusopin, retoriikan, logiikan ja muiden jalojen oppiaineiden pariin. Koulutyö alkoi aamulla kello viisi. Kahdeksan ja yhdeksän välillä oli vapaata.

Kello 10 mentiin kirkkoon kuulemaan rukousta, ja puolelta päivin palattiin taas kolmeksi tunniksi kouluun. Läksyjä luettiin iltaviiteen asti, mikä jälkeen rukous päätti koulupäivän. Lomaa oli talvella kuukausi ja kesällä toinen. Kurinpitoon käytettiin ruumiillista rangaistusta: opettaja otti patukkakaapista koivunvitsoista punotun klopan, jolla antoi oppilasta sormille tai paljaalle takamukselle.

Rantasalmen ja koko Etelä-Savon kansanopetuksen merkkihenkilöksi nousi liperiläinen suutarin poika Johan Fredrik Hörning, jonka opinhalut Kuopion kirkkoherra Porthan pani merkille ja lähetti 24-vuotiaan nuorukaisen Rantasalmen triviaalikouluun. Varojen puutteen takia koulu jäi Hörningiltä kesken, mutta hän sai paikan Rantasalmen pitäjäkoulun koulumestarin apulaisena. Oivallisilla opetusmetodeillaan hän saavutti niin hyviä tuloksia, että naapurikunnat Pieksämäkeä myöten pyysivät häntä järjestämään kouluolojaan.

Hörning oli myös naiskasvatuksen edelläkävijöitä. Hän katsoi että naisten tuli saada sama opetus kuin miestenkin ja käytti tyttärtään sijaisenaan koulunpidossa. Myös Hörningin Lovisa-vaimon piti oppia latinaa, mistä tämä ei lainkaan pitänyt. Lopulta rouva rakensi miehelleen ansan, johon tämä lankesi ja josta vaimo päästi hänet pois vasta, kun hän oli luvannut luopua latinan opettamisesta. Hörning oli paitsi taitava pedagogi myös etevä hoitamaan talouttaan: hän osteli itselleen maita niin Rantasalmelta kuin lähiseuduiltakin. Vuonna 1818 hän hankki omistukseensa puolet Jumikkalan tilasta.

Pian Haapaniemen kadettikoulun perustamisen jälkeen Savon ensimmäinen kaupunki Kuopio alkoi vaatia triviaalikoulua itselleen: Päätös siirrosta tehtiin 1782, ja koulu muutti Kuopioon kuusi vuotta myöhemmin. Näin se aika, kun Rantasalmella oli sekä valtakunnan ainoa kadettikoulu että Itä-Suomen ainoa triviaalikoulu, jäi alle kymmenen vuoden mittaiseksi. Merkittävän itäsuomalaisen koulupitäjän asemalla on kuitenkin ollut suuri vaikutus Rantasalmen kulttuuriin ja sivistystasoon.

Palatkaamme vielä Jumikkalan vaiheisiin. Triviaalikoulun rakennus purettiin ennen vuosisadan vaihdetta, ja kirkkoherra Samuel Krogius osti hirret ja teetti niistä pappilaan sivura-

kennuksen. On todennäköistä, että Jumikkalan päärakennuksen vanhimmat osat ovat tältä ajalta.

Jakov Grot

Suomen sodan jälkeen Jumikkalan toisen puolikkaan omisti savonlinnalainen kestikievarinpitäjän poika Vasili Kononoff, joka jostain syystä käytti Rantasalmella alkuun nimeä Garaschimoff. Ehkä syynä olivat hänen isänsä liian suuret viinanmyyntitulot ja niiden takia tärvääntynyt maine tai kenties sittenkin Vasilin omat naisseikkailut, hänellä kun oli kuusi aviotonta lasta kuuden eri naisen kanssa. Jumikkalan kestikievarin tiedetään varmuudella olleen toiminnassa vuonna 1826, mahdollisesti jo aikaisemmin. Vasili hankki lisätuloja Savonlinnasta, missä hänellä oli paloviiinan myyntioikeus vuosina 1827 - 29 ja missä hän myös järjesti iltamia.

Jumikkalan kestikievari tunnettiin hyvin. Vuonna 1846 Helsingin yliopiston tuleva venäjän kielen professori Jakov Grot oli ihastunut siihen, ja vuonna 1853 Suomeen tekemänsä matkan kuvauksessa venäläinen Aleksander Miljukov ylistää sitä keitaaksi savolaisen harmauden keskellä: tyylikkyudessa, siisteudessa ja palvelutasossa ei sille tahdo löytää vertaa Venäjän suurtenkaan valtateiden varrelta, olipa ruokasalissa kaksi appelsiinipuutakin!

Näihin aikoihin kestikievarin hankki omistukseensa toinen venäläinen, Afanasi Tekin, joka pian alkoi pitää Jumikkalassa myös kauppaliikettä. Rantasalmen Kolkontaipaleella maakauppaa pitänyt A. W. Bagge osti Jumikkalan vuonna 1881 ja keskittyi kauppaliikkeen toimintaan, vaikka ajat ankeutuivatkin, kun kauppiaille ennen niin kannattava viinanpoltto kiellettiin. Vuonna 1881 tuli Jumikkalan kodassa keitetyn pontikan valmistuksesta 60 markkaa sakkoa tai 8 päivää vesi-leipävankeutta.

Kestikievariperinne jatkuu Jumikkalassa nykyisin pitopalvelun merkeissä. Kartano oli Baggen suvun omistuksessa vuoteen 2007 asti, jolloin se siirtyi testamenttilahjoituksena Rantasalmen Osuuspankin sivistys- ja kulttuurisäätiölle.

7. pysäkki: Jumikkalanharju

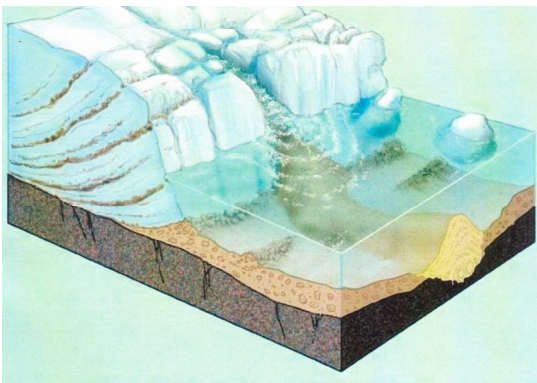

Uhanalainen kansallismaisema

Mannerjään valtava massa kulutti kallioperää irrottaen siitä kiviainesta. Tämän kulutuksen tuloksena syntyivät maamme runsaat kivennäismaalajit, joita jäätikkö ja sen sulamisvedet kerrostivat tämän harjun kaltaisiksi muodostelmiksi.

Suomen yleisin maalaji on moreeni. Se koostuu mannerjään irrottamasta ja murskaamasta kiviaineksesta, johon on sekoittunut rapautumistuotteita. Se sisältää erikokoista kiviainesta aina lohkareista soraan, hiekkaan ja hienoihin savihiukkasiin. Suomen kielen sana moreeni tarkoittaa paitsi maalajia myös moreenimuodostumia, jotka koostuvat pääosin moreenista ja näkyvät maisemassa loivapiirteisinä kumpuina ja selänteinä.

Kivennäismaalajeista sora ja hiekka ovat suomalaiseseen kansallismaisemaan kuuluvien harjujen pääasialliset rakennusaineet. Kansankielellä sana harju voi tarkoittaa mitä tahansa pitkänomaista maaselännettä, joka kohoo selvästi ympäristöään korkeammalle. Geologiassa harju taas on muodostuma, joka on syntynyt jäätikköjoen virran kuljettaman kiviaineksen laskeutuessa uomassaan jäätikön sisällä ja jäätikköjoen suulla.

Harjun synty

Harju kulkee jäätikön vetäytymissuunnan mukaisesti eli meillä useimmiten luoteesta kaakkoon. Niinpä esimerkiksi Salpausselät, jotka ovat jään vetäytymissuuntaan nähden poikittaisia muodostumia, eivät ole harjuja, vaan geologiassa niitä kutsutaan reunamuodostumiksi. Suomen tunnetuimpia harjuja ovat Punkaharju ja Tampereen Pyynikinharju, joka kohoaa 85 metrin korkeuteen Pyhäjärven pinnasta ja on siten maailman korkein harju.

Harjut ovat paitsi erottamaton osa kansallismaisemaamme myös merkittäviä pohjavesialueita. Sora-

ja hiekkaharjuja on kautta aikojen käytetty myös rakentamisen tarpeita palvelevana raaka-ainelähteenä. Soranotto onkin tuhonnut Suomen luonnontilaista harjuluontoa laajalti etenkin suurten kaupunkien ja liikenneväylien läheisyydessä. Harjuluonnon säilyttämiseksi tuleville sukupolville meillä laadittiin vuonna 1984 valtakunnallinen harjijensuojeluohjelma, jonka piirissä on 159 geologisesti ja maisemallisesti merkittävää harjualueita.

8. pysäkki: Hautausmaa

Mestauskiveltä kirkonmäelle

Olemme nyt Rantasalmen vanhan kirkon paikalla. Tänne johti suora koivukuja pappilasta, ja täältä saattoi myös nähdä, koska Rauanvettä pitkin soutava Putkisalon kartanon vene oli niin lähellä, että voitiin aloittaa kirkonkellojen soitto: pitäjän mahtikartanon Ungernit kun määräsivät tulollaan jumalanpalveluksen alkamisajan.

Rantasalmen seurakunta perustettiin vuonna 1554, jolloin pitäjään ilmeisesti valmistui ensimmäinen kirkko. Rantasalmi toimi aluksi Säamingin kappeliseurakuntana, ja itsenäinen siitä tuli vuonna 1578. Itsenäinen hallintopitäjä Rantasalmi oli tuolloin ollut jo yli puolen vuosisadan ajan. Ensimmäinen kirkko oli liian pieni. 1640-luvulta on tieto, että suurimpina juhlapyhinä jouduttiin saarnaamaan kellotapulista kirkkotarhassa seisoville seurakuntalaisille, kun likikään kaikki eivät mahtuneet sisälle kirkkoon. Uusi, suurempi kirkko valmistui vuoden 1660 paikkeilla, ja kolmas, joka edeltäjänsä tavoin oli rakennettu puusta, vuonna 1741. Tuota kolmatta kirkkoa muistetaan tässä paadessa. Toinen kirkko sijaitsi suunnilleen tällä samalla paikalla, ja sen kellotapuli palveli alkuun uuttakin kirkkoa.

Kirkonkellojen kanssa seurakunnalla on ollut kosolti epäonnea. Vanhassa kirkossa oli kolme kelloa, joista suurin oli halki ja siten käyttökelvoton. Rantasalmelaiset kuitenkin lupasivat vuonna 1748 keskimmäisen kellonsa uuteen kappeliin Heinävedelle, joka tuolloin kuului Rantasalmen seurakuntaan. Lupauksen syynä lienee ollut se, että heinävetisten kerrotaan löytäneen ja nostaneen kellon Laatokan pohjasta isonvihan aikana. Pian tultiin kuitenkin katumapäälle, sillä Rantasalmelle olisi näin jäänyt vain yksi soiva kello. Mutta vaikka asiassa vedottiin itseensä maaherraan, mikään ei auttanut, vaan marianpäivänä 1749, rantasalmelaisten mielestä varkain illan hämärässä, nimismies irrotti kellon heinävetisten avustamana.

Uusi kello saatiin suurin ponnistuksin hankituksi Tukholmasta, mutta kun sitä oltiin kuljettamassa Suomeen, laiva ajoi karille Tallinnan edustalla. Kello pelastettiin Tallinnaan, missä sikäläinen kauppias myi sen huutokaupalla. Kellon kohtalo oli pitkään hämärän peitossa, mutta se on nyttemmin tunnistettu Tallinnassa. Vasta vuonna 1787 saatiin uuteen kellotapuliiin kaksi kelloa lisää. Niiden kohtaloksi koitui 200 vuotta myöhemmin salamanisku,

josta kerrotaan enemmän seuraavalla pysäkillä.

Vanhan kirkon alapuolella sijaitsi Rantasalmen mestauskivi. Siellä tiensä pään kohdanneista tunnetuin lienee Georg Fredrik Tigerstedt, joka omisti 1700-luvun lopulla Pyyvilän kartanon ja jolla rikkaana ja myös ahneeksi tiedettynä miehenä oli laajoja omistuksia muuallakin.

Kun Kustaan sota vuonna 1788 syttyi, Tigerstedt uskoi venäläisten pääsevän voitolle ja otti yhteyttä Rantasalmen pappilaan

majoittuneeseen Venäjän joukkojen komentajaan kenraali Schultziin. Tigerstedt teki tämän kanssa sopimukseen, johon kuului, että palkkioksi venäläisten avustamisesta hän saisi sodan jälkeen koko Rantasalmen itselleen. Sota päättyi kuitenkin ratkaisemattomana, rajan paikka säilyi ennallaan ja Tigerstedt pidätettiin maanpetoksesta. Kuningas tuomitsi hänet menettämään henkensä, kunniansa ja omaisuutensa, ja Vaasan kuninkaallinen hovioikeus määräsi tuomion pantavaksi täytäntöön Rantasalmen mestauspaikalla. Kustaa III myönsi Tigerstedtille osittaisen armahduksen: pyövelin ei tarvinnut katkaista kaulan lisäksi hänen oikeaa kättään. Ja omaisuuskin palautettiin sitten mestatun leskelle.

Rantasalmen hautausmaalle, jonka kumpuileva harjumaisema on maamme kauneimpia, on haudattu niin aateliset kuin maattomatkin rinta rinnan. Suuria hautamuistomerkkejä ei Rantasalmella ole koskaan ollut. Aminoffin suvulla oli puinen hautakappeli, joka rappeutui jo sata vuotta sitten. Sen lisäksi vain Pyyvilän Pistolekors-suvulla on ollut täällä hautakappelinsa. Monet hautaristit ja -kivet kertovat paitsi aatelissuvuista myös mielenkiintoisista talonpoikaissuvuista, joiden savolaisten nimien rinnalla esiintyy vaikkapa Qvintuksia tai Jordaneja.

Täällä lepäävät haudattuina niin pappilan rakentaja Johan Kristian Lampén kuin pyhäkoulun isä Johan Henrik Bergh ja Ehrnroothin suvun sotilashaaran kantaisä Gustaf Henrik. Hän taisteli jo poikasena Kostianvirralla 1713 ja jäi pahoin haavoittuneena vangiksi Isossa-kyrössä, mistä hänet kuljetettiin Siperiaan. Mitään pelkäämättä hän pakeni takaisin Suomeen vuonna 1719 rientääkseen Pohjan sodan lopputaisteluihin. Hän avioitui Kristina Hästesko-Målagårdin kanssa, sai kolme upseerin uralle lähtenyt poikaa ja asettui asumaan Rantasalmelle, ensin Leislahden upseerin puustelliin ja sitten ostamaansa Rouhialan kartanoon, missä hän aina kuolemaansa saakka metsästi, kalasti, turisi ukkojen kanssa sotamuistoja ja kasvatti lapsensa rakastamaan tätä maata ja kansaa. Gustaf Henrik Ehrnroothin jälkeläisiin kuuluu niin Parkumäen taistelun voittaja kuin Suomen sodan sankareita ja jatkosotamme maineikas kenraali.

9. pysäkki: Kirkonmäki

Tuhkasta nousee elämä

Vanha kirkko alkoi 1800-luvun lopulla rapistua, se oli talvella kylmä, eikä kukaan sitä oikein kauniinakaan pitänyt. Juvalaiset jopa katsoivat aiheelliseksi panetella rantasalmelaisia "puukirkkolaisiksi". Päätös uuden kirkon rakentamisesta kirkkomaan toiseen päähän tehtiin vuonna 1894, ja kymmenen vuotta myöhemmin oli Josef Stenbäckin piirtämä uusgoottilai-

nen tiilikirkko valmis vihittäväksi. Kirkosta tehtiin iso ja komea. Istumapaikkojakin siinä oli - kukaties juvalaisten suiden sulkemiseksi - peräti 2500 sanankuulijalle.

Kirkon palosta pelastunut Louis Sparren maalaama alttaritaulu

Juhannusviikolla 1984 salama iski kirkon torniin ja kirkko paloi niin kuin vain tiilikirkko voi palaa. Sisäosat tuhoutuivat pahoin, ja kellokin romahtivat tornista alas. Mutta alkuperäiset tiiliseinät jäivät pystyyn ja uusi kirkko rakennettiin niiden sisään arkkitehti Carl-Johan Slotten piirustusten mukaan.

Kirkon vieressä sijaitsevat Rantasalmen sankarihaudat, joiden äärellä on hyvä hiljentyä hetkeksi ennen siirtymistä sisälle, missä voi tutustua tulipalosta otettuihin valokuviiin ja ennen muuta uusittuun kirkkoon, johon kirkkokansa on hyvin mielistynyt.

Vuoden 1918 sisällissota oli lempeä Rantasalmelle. Rintamalinja jätti pitäjän valkoisten puolelle, ja sanakarihautoihin saatiin vain kahdeksan vainajaa. Sitäkin ankarammin kohtalo koetteli Rantasalmea talvi- ja jatkosodassa: yli 300 pitäjän parasta nuorukaista ja miestä lepää täällä sankarihaudoissa.

Suurin tragedia koettiin juuri ennen talvisodan päättymistä Laatokan Petäjäsaarella, joka oli Rantasalmen ja Nilsiäen miehistä kootun komppanian hallussa ja jota venäläiset alkoivat vyöryttää helmikuussa 1940. Jäätä pitkin hyökänneet venäläiset onnistuttiin torjumaan saadan suomalaissotilaan voimin, mutta tappiot olivat raskaat eikä vihollinen luovuttanut, vaan ryhtyi ennen näkemättömällä tulivoimalla pommittamaan puuttomaksi raikattua kalliosaarta niin ilmasta kuin maaltakin. Pakkanen oli hyytävä.

Lopulta Petäjäsaaren päällikkö luutnantti Ahti Suhonen lähti pataljoonan esikuntaan pyytämään lupaa saada vetää miehensä pois saaresta, koska suurin osa heistä oli perheellisiä. Suhonen lupasi jäädä yksin puolustamaan saarta. Vetäytymislupaa ei tullut vaan sen sijaan määräys puolustaa saarta viimeiseen mieheen. Suhonen ilmoitti, että niin tapahtuu.

Maaliskuun kuudennen päivän aamuna vartiomiehet näkivät venäläisten hyökkäysjoukot kiväärin kantaman ulkopuolella. Hiljaisuus oli rikkumaton, kunnes helvetti repesi. Vihollinen kohdisti saareen talvisodan suurimman tykistökeskityksen, jota säästi 94 pommikonetta ja 34 hävittäjää. Kalliot murtoivat, ja kello yhdeksän venäläisjoukot nousivat maihin. Kaksitoista viimeistä suomalaismiestä yritti vielä vetäytyä, mutta yksikään heistä ei palannut.

Yhden päivän aikana Petäjäsaaren taistelussa kaatui 58 Rantasalmen ja 26 Nilsiäen sotilasta. Taistelu vaikutti osaltaan siihen, että saman pitäjän miehistä ei enää koota kokonaisia komppanioita. Mutta Rantasalmen suunnattoman surun kannalta tämä päätös tuli liian myöhään. Petäjäsaaren sankarit saivat vuonna 2001 oman muistomerkkinsä. Kaija-Leena Hännisen suunnittelemissa monumentissa Rantasalmen kivistä tehdyt kolme pylvästä - kuin saaren katkenneet petäjät tai viimeiseen asti taistelevat sotilaat - kannattavat Petäjäsaaren kalliosta lohjennutta kiveä.

Näin tehtiin **Aika matka**

Ympäristöpolku **Aika matka** on ideoitu ja toteutettu suurelta osin talkootyönä kahdessa Rantasalmen Ympäristökasvatusinstituutin hankkeessa, joihin saatiin rahoitus Euroopan Unionin Pohjoisen Periferian ohjelmasta ja Rantasalmen kunnan alueiden ja elinkeinojen kehittämisohjelmasta.

Aika matka -tiimiin kuuluivat seuraavat henkilöt:

- ❑ hammaslääkäri Janne Aaltonen
- ❑ yrittäjä, kunnanvaltuuston puheenjohtaja Toni Auvinen
- ❑ terveydenhoitaja Mirjam Hartikainen
- ❑ ohjelmajohtaja Pekka Hynninen
- ❑ dosentti Jorma Kaimio
- ❑ kuvataideopettaja, kuvataiteilija Airi Kianto
- ❑ seurakuntapastori Jussi Leppäniemi
- ❑ kielenkääntäjä Juha Rämö

Tämän esitteen kulttuurihistorialliset tarinat on kirjoittanut dosentti Jorma Kaimio. Esitteen geologiaosuus on Rantasalmen Ympäristökasvatusinstituutin tuotantoa. Se perustuu vuosien varrella koottuun asiantuntijatietoon, jonka pääasiallinen lähde on instituutin pitkäaikainen yhteistyökumppani Geologian tutkimuskeskus. Esitteen akvarellikuvat ovat Airi Kiannon käsialaa. Rastitolpat ja reittiopasteet on pystyttänyt Rantasalmen Työttömät ry.

Rantasalmen Ympäristökasvatusinstituutti kiittää lämpimästi kaikkia niitä, jotka ovat osallistuneet tämän merkittävän kulttuuriteon toteuttamiseen.

NORTHERN ENVIRONMENTAL
EDUCATION DEVELOPMENT

Rantasalmen
Ympäristökasvatusinstituutti

Aika matka

